כיתה י' | תנ"ך | שיעור 8 מתוך 13 | 45 דק' | בראשית מה, א-כח

ממלכתי: סיפורי יוסף ואחיו (בראשית לח-נ) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

ההתוודעות: "אני יוסף, העוד אבי חי?"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את רגע ההתוודעות, את דברי יוסף לאחיו ואת הבשורה ליעקב (מה, א-כח)
- התלמידים ינתחו את פרשנות יוסף למכירה ("לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה, כִּי, הָאֱלֹהִים", מה, ח) בעזרת רש"י, רמב"ן וספורנו
- התלמידים ידונו ביחס בין השגחה לאחריות אישית, ובמשמעות הסליחה

❓ השאלה הגדולה של השיעור

אם "הָאֱלֹהִים" שלח את יוסף, האם האחים אשמים פחות? ומה יוסף מנסה להשיג בדבריו?

יוסף אומר בפסוק אחד "אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי" (ד), ובפסוק אחר "לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה, כִּי, הָאֱלֹהִים" (ח).

🧪 פתיחה

מקריאים בקול רק את המילים "אֲנִי יוֹסֵף" (מה, ג) ושואלים: "אחרי עשרים ושתיים שנה (לפי חישוב הפסוקים), מה הייתם מצפים שיוסף יגיד אחר כך?" רושמים הצעות. אחר כך קוראים מה הוא באמת אמר: "הַעוֹד אָבִי חָי".

📖 הסבר למורה

הרגע (א-ג). "וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק" (א): אחרי נאום יהודה, יוסף מוציא את כל המצרים. רש"י: הוא לא רצה שהמצרים ישמעו "שֶׁאֶחָיו מִתְבַּיְּשִׁין בְּהִוָּדְעוֹ לָהֶם". הבכי, שהיה עד עכשיו בסתר (מב, כד; מג, ל), נשמע עכשיו לכל מצרים. המשפט הראשון, "אֲנִי יוֹסֵף, הַעוֹד אָבִי חָי" (ג), חוזר אל יעקב, שבו עסק כל נאום יהודה. האחים "נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו"; רש"י: "מִפְּנֵי הַבּוּשָׁה".

הפרשנות של יוסף (ד-ח). "גְּשׁוּ־נָא אֵלַי" (ד): רש"י מסביר שיוסף ראה אותם נסוגים וקרא להם "בְּלָשׁוֹן רַכָּה וְתַחֲנוּנִים". יוסף מזכיר את המכירה במפורש, ומיד ממסגר אותה מחדש: "כִּי לְמִחְיָה, שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם" (ה). ספורנו מסביר: כשרואים את התכלית האלוהית, מבינים ש"הַסִּבּוֹת הַקּוֹדְמוֹת הָיוּ גַּם כֵּן בִּרְצוֹן אֱלֹהִי". השאלה הפילוסופית: האם בכך האחים פטורים מאחריות? פסוק ח מכוון להרגעה ולא לשחרור מוסרי מלא.

ההזמנה (ט-כד). יוסף שולח לקרוא ליעקב לגשן, נופל על צוארי בנימין ובוכה, ואחר כך "וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו... וְאַחֲרֵי כֵן, דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ" (טו): לראשונה מאז "וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם" (לז, ד). ההוראה "אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ" (כד) מתפרשת אצל רש"י, לפי הפשט, כחשש ש"יָּרִיבוּ בַדֶּרֶךְ עַל דְּבַר מְכִירָתוֹ".

הבשורה ליעקב (כה-כח). "וַיָּפֶג לִבּוֹ, כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם" (כו), ורק כשהוא רואה את העגלות, "וַתְּחִי, רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם" (כז). רמב"ן מציע על דרך הפשט שיעקב לא ידע כל ימיו שאחיו מכרו את יוסף. קריאה שלנו (פרפרזה): הסיפור מסתיים לא בעונש אלא בחזרה של דיבור, של חיים ושל משפחה.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק מה, פסוקים א-כח

(א) וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק, לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו, וַיִּקְרָא, הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי; וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ, בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו.

(ב) וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ, בִּבְכִי; וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם, וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה.

(ג) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף, הַעוֹד אָבִי חָי; וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ, כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו.

(ד) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי, וַיִּגָּשׁוּ; וַיֹּאמֶר, אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם, אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי, מִצְרָיְמָה.

(ה) וְעַתָּה אַל־תֵּעָצְבוּ, וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם, כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי, הֵנָּה: כִּי לְמִחְיָה, שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם.

(ו) כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב, בְּקֶרֶב הָאָרֶץ; וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים, אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר.

(ז) וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם, לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ, וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם, לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה.

(ח) וְעַתָּה, לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה, כִּי, הָאֱלֹהִים; וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה, וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ, וּמֹשֵׁל, בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם.

(ט) מַהֲרוּ, וַעֲלוּ אֶל־אָבִי, וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף, שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־מִצְרָיִם; רְדָה אֵלַי, אַל־תַּעֲמֹד.

(י) וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן, וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי – אַתָּה, וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ; וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ, וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ.

(יא) וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם, כִּי־עוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים רָעָב: פֶּן־תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ, וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ.

(יב) וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת, וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין: כִּי־פִי, הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם.

(יג) וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי, אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם, וְאֵת, כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם; וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי, הֵנָּה.

(יד) וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו, וַיֵּבְךְּ; וּבִנְיָמִן – בָּכָה, עַל־צַוָּארָיו.

(טו) וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו, וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם; וְאַחֲרֵי כֵן, דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ.

(טז) וְהַקֹּל נִשְׁמַע, בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר, בָּאוּ, אֲחֵי יוֹסֵף; וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה, וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו.

(יז) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף, אֱמֹר אֶל־אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ: טַעֲנוּ, אֶת־בְּעִירְכֶם, וּלְכוּ־בֹאוּ, אַרְצָה כְּנָעַן.

(יח) וּקְחוּ אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם, וּבֹאוּ אֵלָי; וְאֶתְּנָה לָכֶם, אֶת־טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם, וְאִכְלוּ, אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ.

(יט) וְאַתָּה צֻוֵּיתָה, זֹאת עֲשׂוּ: קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת, לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם, וּנְשָׂאתֶם אֶת־אֲבִיכֶם, וּבָאתֶם.

(כ) וְעֵינְכֶם, אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם: כִּי־טוּב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם, לָכֶם הוּא.

(כא) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַּרְעֹה; וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה, לַדָּרֶךְ.

(כב) לְכֻלָּם נָתַן לָאִישׁ, חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת; וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף, וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת.

(כג) וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת, עֲשָׂרָה חֲמֹרִים, נֹשְׂאִים, מִטּוּב מִצְרָיִם; וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן, לְאָבִיו – לַדָּרֶךְ.

(כד) וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו, וַיֵּלֵכוּ; וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם, אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ.

(כה) וַיַּעֲלוּ, מִמִּצְרָיִם; וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן, אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם.

(כו) וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר, עוֹד יוֹסֵף חַי, וְכִי־הוּא מֹשֵׁל, בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם; וַיָּפָג לִבּוֹ, כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם.

(כז) וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו, אֵת כָּל־דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם, וַיַּרְא אֶת־הָעֲגָלוֹת, אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתוֹ; וַתְּחִי, רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם.

(כח) וַיֹּאמֶר, יִשְׂרָאֵל, רַב עוֹד־יוֹסֵף בְּנִי, חָי; אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ, בְּטֶרֶם אָמוּת.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וְעַתָּה, לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה, כִּי, הָאֱלֹהִים" (בראשית מה, ח)

💭 **מפרשים:** ספורנו: "בִּרְאוֹתְכֶם תַּכְלִית אֱלֹהִי... אֵין סָפֵק שֶׁהַסִּבּוֹת הַקּוֹדְמוֹת הָיוּ גַּם כֵּן בִּרְצוֹן אֱלֹהִי לְסַבֵּב זֶה הַתַּכְלִית". רש"י על "לְאָב לְפַרְעֹה": "לְחָבֵר וּלְפַטְרוֹן".

📜 **כתוב:** "וַיַּרְא אֶת־הָעֲגָלוֹת... וַתְּחִי, רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם" (בראשית מה, כז)

💭 **מפרשים:** רש"י (מן המדרש): יוסף מסר סימן, "בְּפָרָשַׁת עֶגְלָה עֲרוּפָה", ועל "וַתְּחִי": "שָׁרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה, שֶׁפֵּרְשָׁה מִמֶּנּוּ". רמב"ן: לפי הפשט יעקב לא ידע "כָּל יָמָיו כִּי אֶחָיו מָכְרוּ אֶת יוֹסֵף".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "אֲנִי יוֹסֵף", מה תגידו אחר כך? (4 דקות)

2. קריאה דרמטית: א-ד, הבכי, "הַעוֹד אָבִי חָי" והבהלה (8 דקות)
3. ה-ח: "לֹא־אַתֶּם... כִּי הָאֱלֹהִים"; כתוב/מפרשים, ספורנו; דיון בהשגחה ובאחריות (12 דקות)
4. ט-כד: ההזמנה, הנשיקות, "דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ"; השוואה ללז, ד (8 דקות)
5. כה-כח: הבשורה ליעקב, "וַיָּפָג לִבּוֹ" ו"וַתְּחִי" (7 דקות)
6. סיכום וכרטיס יציאה (6 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה היו המילים הראשונות של יוסף לאחיו, ואיך הגיבו (מה, ג)?
2. מה שלח יוסף ליעקב, ומה גרם ליעקב להאמין (מה, כא-כז)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה ההבדל בין "מְכַרְתֶּם" לבין "שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים"? איך מסביר ספורנו את המעבר?
2. למה, לדעתכם, הזהיר יוסף "אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ"? הסבירו לפי רש"י.

הערכה (מה דעתי?)

1. האם הרעיון ש"הכול לטובה" עוזר לסלוח, או שהוא עלול לטשטש אחריות?
2. האם יוסף סלח לאחיו בפרק הזה? מה חסר, אם בכלל?

🏁 סיכום השיעור

אחרי שנאום יהודה הוכיח שהאחים השתנו, יוסף מתגלה. הוא לא מכחיש את המכירה, אבל מציע לאחיו לראות אותה כחלק מתוכנית אלוהית של הצלה. הדיבור חוזר בין האחים, ויעקב, שליבו "פג", חוזר לחיים.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: ""לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה, כִּי, הָאֱלֹהִים": האם המשפט הזה משחרר את האחים מאחריות? משפט אחד."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: שיא העלילה, השבר בהתאפקות של יוסף, והבכי שעובר מסתר לגלוי.
- החזרה של הדיבור: "וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם" (לז, ד) מול "דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ" (מה, טו).
- דיון ערכי פתוח: סליחה, פיוס במשפחה, ו"הכול לטובה" מול אחריות אישית.
- דמות יעקב: "וַיָּפָג לִבּוֹ" ו"וַתְּחִי, רוּחַ יַעֲקֹב" כתיאור פסיכולוגי.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- ספורנו (מה, ח): השגחה, "תכלית אלוהית" וסיבות קודמות; ובחירה חופשית (שאלה לדיון).
- רש"י (מה, א; מה, ד): שמירה על כבוד האחים, "בְּלָשׁוֹן רַכָּה וְתַחֲנוּנִים".
- רש"י (מה, כז) מן המדרש: עגלה ערופה כסימן, ו"שָׁרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה".
- רמב"ן (מה, כז): האם יעקב ידע על המכירה? השלכה לפרק נ.

💡 הערות למורה

שיעור רגשי: כדאי לקרוא את פסוקים א-ד בקול ובקצב איטי. כשמדברים על "הכול לטובה", חשוב להבהיר שזה דברי יוסף לאחיו ולא הצדקה כללית לפגיעה בזולת. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

ההתוודעות והבכי, "לֹא־אַתֶּם... כִּי הָאֱלֹהִים" לפי ספורנו, השוואה ללז, ד, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית מה (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית מה, א (ספריא)
- רש"י על בראשית מה, ג (ספריא)
- רש"י על בראשית מה, ד (ספריא)
- ספורנו על בראשית מה, ח (ספריא)
- רש"י על בראשית מה, כד (ספריא)
- רש"י על בראשית מה, כז (ספריא)
- רמב"ן על בראשית מה, כז (ספריא)

מחוון: ההתוודעות: "אני יוסף, העוד אבי חי?"

1. מב, כד: "וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם, וַיֵּבְךְּ", בסתר. מג, ל: "וַיָּבֹא הַחַדְרָה, וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה", בסתר. מה, ב: "וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ, בִּבְכִי" ושמעו מצרים, בגלוי.
2. רש"י: הוא לא יכול היה לסבול שהמצרים יעמדו וישמעו "שֶׁאֲחָיו מִתְבַּיְּשִׁין בְּהִוָּדְעוֹ לָהֶם": שמירה על כבודם.
3. יהודה דיבר על האב שוב ושוב ועל כך שימות אם בנימין לא יחזור. המילים הראשונות של יוסף אחרי שהתוודע הן שאלה על האב: הנאום נגע בו.
4. ספורנו: התכלית האלוהית (הצלה) מלמדת שגם הסיבות שהובילו אליה היו ברצון אלוהים. יוסף לא מכחיש את המכירה ("מְכַרְתֶּם"), אבל מציע להם לראות בה חלק מתוכנית הצלה, כדי שלא "תֵּעָצְבוּ" (ה).
5. בלז האחים לא יכלו לדבר עם יוסף בשלום; במה, אחרי הנשיקות והבכי, הם מדברים איתו. הקשר המשפחתי מתחדש.
6. תשובה טובה: עמדה; ד: יוסף מזכיר את המכירה במפורש; ה ו-ח: ההשגחה, ספורנו (סיבות קודמות ברצון אלוהים); כד: יוסף חושש שיריבו על המכירה, כלומר האשמה עדיין קיימת. אפשר לטעון שהדברים נועדו להרגיע ולא לפטור. ניקוד מוצע: עמדה 3, שלוש ראיות × 4, ספורנו 3, מסקנה 2.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ופרשנים נוספים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי יוסף ואחיו (בראשית לח-נ) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.